

Třebíč

Třebíč je rozložena na obou březích řeky Jihlavy, která tvoří přirozenou osu města i celého třebíčského okresu. Levý a pravý břeh města spojují v centru dva mosty a dvě lávky. Nejstarší je podklášterský(Masarykův) most, který byl před rokem 1862 dřevěný. Mýtní závora most uzavírala a kdo chtěl projet, musel zaplatit. Na počátku 20. let byl most nahrazen železným a v roce 1930 – 1931 byl opět přestavěn na železobetonový do současné podoby.

Dřevěný most vedoucí přes řeku Jihlavu na Podklášteří před rokem 1862

Pohled z prvních let našeho století na podklášterský železný obloukový most přes řeku Jihlavu.

O pár metrů dále byla v 90. letech vybudována železobetonová lávka plk. Svobody spojující město a Zámostí. Roku 1923 byla postavena lávka pro pěší, přes kterou se lze dostat do části nazývané Kočičina. A městskou část Nové dvory spojuje s městem Novodvorský most.

První dominantou Třebíče je Karlovo náměstí, které je svou mimořádnou rozlohou (22 000 m²) jedním z největších v České republice. Dokumentuje tak význam města v době jeho založení , pravděpodobně na přelomu 60. a 70. let 13. století. Náměstí bylo původně rozsáhlým tržištěm, které bylo lemováno domy s historickými fasádami. Po těžkém roce 1468, kdy město utrpělo obrovské škody vlivem česko-rakouských válek, dokázali jeho obyvatelé opět vystavět na troskách nové město, tentokrát již ve stylu renesančním. Po další ničivé vlně požárů na konci 16. století dokončila Třebíč svoji renesanční přeměnu, jejíž výsledek máme možnost spatřit do dnešních dnů - drahé, výstavné a bohatě zdobené domy.

Uprostřed náměstí stojí sousoší věrozvěstů sv. Cyrila a Metoděje. Dříve se zde nacházely tři kašny napájené vodou z místních rybníků (kašna sv. Floriána, Šebestiána a Václava). Každá kašna byla ozdobena jednou sochou.

Na Karlově náměstí nelze přehlédnout Malovaný dům, který dal postavit koncem 16. století benátský kupec Francesco Calligardi a zřídil v něm obchod s koloniálním zbožím. Z Francesca se brzy stal František a jeho výstavnému domu se začalo říkat Františkovský. Sgrafita však pozdější majitelé dali zabít vápnem. Obnovil je až roku 1903 Josef Kozlanský, profesor třebíčského gymnázia. Pod římsou je řada výjevů s lovcem a lvem, prostor mezi okny vyplňují biblické postavy. Arkýř zdobí obrazy mužů v krojích 16. století a boční průčelí do Hasskovy ulice postavy s loveckou výzbrojí. To vše je rámováno pestrou ornamentální výzdobou. Černobílá sgrafita, vypadající jako malovaná zářila k potěše občanů, ale

dům podléhal náporu času. Kamenné zdi se vychýlily do ulice, stavba byla narušena staticky, takže v osmdesátých letech se muselo přikročit ke generální opravě. Byla obnovena nádherná vnitřní klenba, odvážné sloupoví, otevřená terasa s arkádami, atrium i řada místností, očištěna byla též sgrafita. V nově upraveném přízemí našla jedinečný stánek výstavní síň a naproti výstavě je od května 2002 umístěno působiště Informačního a turistického centra. V prostředním podlaží se nachází obřadní síň. Po náročné rekonstrukci se Malovaný dům stal opět renesanční perlou stavebních památek města.

Dalším překrásně sgrafitem zdobeným domem přímo na Karlově náměstí je tzv. "Černý dům" mydlářského mistra Jana Rábla ze 17. století, který jen podtrhuje společenskou prestiž bývalého majitele. Jan Rábl provedl rekonstrukci domu a v roce 1637 nechal jeho čelní zeď (směrem do náměstí) pokrýt figurálními sgrafity, představující lidské ctnosti (Víru, Lásku, Naději, Spravedlnost, Rozum, Slávu). Dále jsou zde jsou zobrazeny lovecké výjevy a římsští císaři Vespasián a Titus. Sgrafita však zdobila tento dům pouze do poloviny 19. století, kdy byla zabitena. V roce 1927 byla omítka domu restaurována a sgrafita uvedena do původního stavu. Vynikající je i portál tesaný z jemného pískovce, nad nímž se nachází nápis: „POZIEHNEG HOSPODINE TOMUTO DOMU Y WSSECHNIEM W NIEM PRZEBYWAGYCZYM."

Na jejkově, na místě bývalého bratrského sboru a školy byl v roce 1693 postaven chrám Proměnění páně, který je součástí kapucínského kláštera. Jeho věž, pro kapucínské kláštery nezvyklá, byla postavena dodatečně až v roce 1884.

Nedaleko Karlova náměstí se nachází městská věž při kostele sv. Martina vznikla původně jako součást městského opevňovacího systému. Přesné datum neznáme, ale muselo to být někdy po roce 1335. První písemné zmínky o věži se dochovaly z počátku 15. století, kdy byla věž dostavena po dnešní ohoz. Vpád uherského krále Matyáše Korvína v roce 1468 znamenal pro město Třebíč pohromu a zničena byla i horní část věže. Snaha uherských vojsk o její podkopání a rozbourání však ztroskotala na pevných základech a důkladně postavených zdech. Věž původně stála zcela odděleně od kostela sv. Martina a ke spojení obou staveb došlo až v roce 1716 při rozsáhlé stavební úpravě Svatomartinského chrámu. V průběhu dalších staletí byla věž několikrát poškozena

Městská věž po vyhoření v roce 1822 s nouzovou šindelovou stříškou

požár v roce 1822, jemuž padla za obět' větší část města a ani věž nezůstala ušetřena. Její část nad ochozem byla zcela zničena a zřítla se do Hasskovy ulice. Pro nedostatek peněz byla zřízena jen nízká stanová střecha krytá šindelem. Toto provizorium vydrželo až do

roku 1862. Tehdy město přikročilo ke generální opravě věže, která tak získala v podstatě dnešní podobu. Práce provedl od března do července třebíčský stavitel Dominik Herzán a stavba byla završena 2. srpna 1862 o jejkovské pouti osazením pozlaceného kříže. V letech 1996-97 byla provedena oprava fasády, výměna ciferníku věžních hodin a zejména pak vnitřní úpravy věže,

Kresba městské věže v současnosti

kteří umožní bezpečný přístup veřejnosti na ochoz, odkud se nabízí unikátní pohled na město z
ptačí perspektivy.

Celková výška věže od terénu po vrcholek kříže je 75 m a stavba je založena na půdorysu 11,5 x 11,5 m. Ochoz se nachází ve výšce 35 m, kříž nad makovicí je 4 m vysoký a otáčí se působením větru. Tento kříž je kopií korozi silně poškozeného kříže z roku 1862 a je dílem vladislavského kováře Pavla Jury. Rozměry věžních hodin (průměr ciferníku 5,5 m, výška číslic 60 cm) je dle dostupných informací řadí na první místo na evropském kontinentu.

Když přejdeme po lávce plk. Svobody, ocitneme se v Židovském městě. Třebíč kdysi patřila k významným střediskům židovské kultury na Moravě. Židovské osídlení je doloženo již v 15. století.

Židé byli zručnými řemeslníky a úspěšnými obchodníky, kteří představovali pro křesťanskou část města velkou konkurenci. Ačkoli křesťanství, jak je známe z evangelií a děl svatých Otců a Judaismus, jehož zásady jsou obsaženy o Tóře, jsou si blízké, vzájemný vztah byl vždy velice napjatý - křesťané zastávají přesvědčení, že vinu na smrti Ježíše Krista nesou Židé. Tolerování okolím a vrchností si Židé museli vykupovat četnými daněmi a poplatky. Co se řemesel týče, tak před rokem 1618 směli Židé provozovat jen koželužství, pálení kořalky, rukavičkářství, obchodovat s veteší a půjčovat peníze na úrok. Začátkem 17. stol., v posledních letech vlády Smila Osovského a Kateřiny z Valdštejna se Židé neměli špatně. Kateřina z Valdštejna Židům výdělek přála a nestránila se jich. Plynulý růst a rozmach byl ale narušen roku 1618 - 1648 třicetiletou válkou. Roku 1759 vyhořelo v židovské čtvrti 184 domů a obyvatelé se také potýkali s častými povodněmi. Do 19. století vstoupilo židovské město s 1170 obyvateli - v té době bylo největší na Moravě. Částečné uvolnění přinesl až revoluční rok 1848, kdy Židé nabyli plná občanská práva a mohli se volně pohybovat. V Třebíči ghetto začali osídlovat křesťané a postupně se z něj stávala dělnická čtvrť. Konečnou tečku za historií židovské obce udělala 2. světová válka. Nacisté odvezli z Třebíče do koncentračních táborů 281 Židů. Pouze 10 jich přežilo, ale ti již neměli dost sil opět oživit komunitu. Jako hmotná připomínka dlouhé a bohaté historie židovské obce v Třebíči nám zůstalo ghetto, které se řadí mezi urbanisticky nejzachovalejší v Evropě. Do dnešní doby se zachovaly dvě synagogy a celkem 123 více či méně zachovalých staveb.

Přední synagoga na Tichém náměstí slouží dnes jako modlitebna Československé církve husitské.

Zadní synagoga se nachází na Blahoslavově ulici. Oproti většině písemných zpráv o době jejího vzniku vztahujících se k roku 1737 je třeba předpokládat, že základní hmota této stavby pochází z pozdně renesanční doby.

Zadní synagoga je jednopatrová budova obdélníkového půdorysu se sedlovou střechou. Jihovýchodní nároží drží mohutný opěrný pilíř. Vstup do templu je na jihozápadní straně kamenným portálem s reliéfní výzdobou. Předsíň s křížovou klenbou je s hlavním sálem propojena trojicí klenutých arkád. Hlavní prostor je zaklenut valeně s barokní štukovou výzdobou, stěny opatřeny hebrejskými texty a ornamentálními a rostlinnými motivy. Sál je prosvětlen pěti vysokými okny půlkruhově ukončenými a

zdobenými provlékanými mřížemi. Dnes se prostor synagogy využívá víceúčelově, zejména pro pořádání výstav, komorních koncertů, různých shromáždění a seminářů.

Součástí židovského města je i židovský hřbitov. Na dnešní místo přenesen počátkem 17. století od hradby na severní straně klášterní pevnosti. Nejstarší zjištěné náhrobky pocházejí z první poloviny 17. století. Tento „nový“ hřbitov byl umístěn v typické situační

poloze židovských hřbitovů tj. na kopci za městem, tak aby nebyl na očích vrchnosti a měšťanům. Svou rozlohou 11 772 m² se třebíčský hřbitov řadí k největším židovským hřbitovům v České republice. Na celé ploše se nachází asi jedenáct tisíc hrobů a téměř tři tisíce kamenných náhrobků, z nichž nejstarší pochází z roku 1625. Židé měli pověru, že s hrobem se nemá hýbat a tak se při nedostatku místa na sebe vrstvily, jenom náhrobní kámen se povytáhl. Ve vstupním prostoru hřbitova dodnes nalezneme rovněž dvě kamenné pokladničky na dary. V severní nejstarší části hřbitova jsou první židovské hroby označeny renesančními náhrobními kameny. Byly sem přineseny ze zrušeného hřbitova, mají zdobené hebrejské nápisy. Jména na nich jsou většinou česká. Novodobé náhrobky jsou zpravidla rozměrnější, buď tvaru

obdélníku osazeného na délku nebo řidčeji obelisku. Nápisy byly většinou vytesány německy, zdobené byly výjimečně. Zvykem Židů byla častá návštěva hrobů. Přinášeli ze svých domovů kaménky a pokládali je na hroby mrtvých jako projev úcty.

Vedle vstupní kovové brány stojí obřadní síň z roku 1903, která byla postavena z iniciativy rabína Samuela Pollaka z dobrovolných darů členů židovské komunity. Tato obřadní síň je jediná samostatně památkově chráněná obřadní síň na Moravě. Její mimořádná hodnota spočívá hlavně v dochované výzdobě a vybavení interiéru. Velmi cenné je zdobené porcelánové umývadlo, sloužící k rituálnímu omytí rukou před obřadem. Hřbitov se hebrejsky nazývá „Bejt olam“ což v překladu znamená „Dům věčnosti“ nebo také „bejt kvarot“ - Dům hrobů. Náboženská tradice nedovolovala ponechat zemřelého přes noc v úmrtním domě. Proto byli nebožtíci ještě v den úmrtí přeneseni do márnice, kde u zemřelého bděli členové pohřebního bratrstva, kteří zajišťovali i rituální očistu – „taharu“. Rozloučení se zesnulým probíhalo v obřadní síni a nikdy nebylo doprovázeno hudbou. Při tradičním židovském pohřbu se ostatky zemřelého ukládají do země, kremaci nebo balzamování židovský zákon zakazuje. Samotný pohřeb je velmi prostý - po rituální očištění je mrtvý oblečen do bílého rubáše, pak je jeho tělo uloženo do dřevěné rakve. Do

rakve je zakázáno vkládat jakékoliv šperky či květiny, zemřelý má pouze na ústech a očích střípky a pod hlavou hlíny ze země Izrael. Je pohřben tváří k Jeruzalému, na hrobě se zpravidla o rok později vztyčuje náhrobní kámen – „maceva“, do něhož jsou vyryty údaje o zesnulém. Podle staré tradice Židé při návštěvě hřbitova nosili na hroby kamínky. Třebíčský židovský hřbitov se svými cennými náhrobky renesančního, barokního a klasicistního typu představuje jednu z nejvýznamnějších památek svého druhu na Moravě a právem je proto zařazen do nejvyšší kategorie ochrany. Třebíčské Židovské město se hřbitovem je spolu s bazilikou sv. Prokopa zapsáno v seznamu světového přírodního a kulturního dědictví UNESCO.

Když opustíme Židovské město a vydáme se směrem do Podklášteří, tak cestou narazíme na baziliku sv. Prokopa a zámecký areál s parkem a malým nádvořím. Historie Třebíče je velmi dlouhá a je spojena s počátky zdejšího benediktinského kláštera, který tu byl vystavěn ve 12. století. Konkrétně v roce 1101 ho založila knížata Litolt Znojemský a Oldřich Brněnský. A právě benediktini přistavěli ke klášteru baziliku, která byla nedávno zapsána na seznam světového dědictví UNESCO. Písemné doklady o tom, kdo tento unikát budoval, se nezachovaly. Bazilika byla postavena kolem poloviny 13. stol. (asi 1240 - 1260) jako součást benediktinského kláštera. Na výstavbu bylo především použito žulových kvádrů. Na některých z nich si lze všimnout tesařských značek.

V roce 1468 byla bazilika poškozena při obléhání Třebíče uherskými vojsky Matyáše Korvína. Byly zde stáje pro koně, pak tu byl několik desítek let pivovar, sýpka pro obilí v době žní, prádelny, kuchyně i byt mušketýra. Devastace trvala velice dlouho - 250 let až do roku 1629, kdy se majiteli panství stali Valdštejnové. A s nimi sem přichází nový život. Valdštejnové dotvořili dnešní zámek, který kopíruje základy kláštera a začali obnovovat baziliku. Povolali sem skvělého architekta Maxmiliána Kaňku a ten ji upravil ve stylu baroka. Snesl původní zchátralou klenbu a nahradil ji barokní síťovou štukovou klenbou. V této době byly vystavěny obě věže ve stylu barokní gotiky. Po roce 1704 tak začala opět sloužit bohoslužbám. Za dávných časů se v ní mniši shromažďovali k modlitbám šestkrát denně a jednou v noci.

Při vchodu do baziliky nelze přehlédnout klenbu nade dveřmi. Tak zvaná Rajská brána je jednou z nejcennějších částí baziliky. Byla objevena až v roce 1862 a slouží jako audienční místnost. Portál byl zazděn ve zdi oddělující západní portál od vlastní baziliky. Reliéfy románského portálu zachycují chvalozpěv, kterým celé stvoření vyjadřuje svůj vztah k Bohu. Pásky ukazují, co vše mu děkuje za svou existenci. Čtyři postavy pod hlavicemi sloupů zobrazují autory evangelí a osoby naproti sobě u vstupu představují zakladatele řádu Benedikta a prvního opata Kuna.

Baziliku tvoří dvě vedlejší a jedna hlavní loď. Vnitřní prostor Baziliky je vítěznými oblouky rozdělen do tří částí vyhrazených pro věřící, mnichy a kněze.

Na pilíře byly umístěny sochy šesti českých patronů a západní průčelí s věžemi získalo barokní podobu. Po pravé straně je umístěna barokní socha patrona – opata Prokopa znázorněného se symbolickým podmaněním ďábla. Jemu byl kostel zasvěcen při opravách v roce 1704, původně se jednalo o mariánský chrám.

Chrám je zakončen apsidou lemovanou 33 sloupky se zdobenými hlavicemi (symbolizujícími počet let Kristova života) a malou galerií, která pokračovala ochozem kolem celého kostela. Apsida je položena výše, aby byla zdůrazněna posvátnost tohoto místa. Uprostřed je umístěn novogotický skříňový oltář. Vytvořili ho tři čeští umělci pro Světovou výstavu křesťanského umění v Paříži r.1930, kde získal první cenu. Ústřední postavou je první český biskup Vojtěch a vedle něj stojí slovanští věrozvěstové Cyril a Metoděj.

Za oltářem se nachází tři kruhová okna. Prostřední z nich - románská růžice - má zachovány původní kamenickou výzdobu a její krása vyniká zvláště z venkovní strany.

K hlavní lodi přiléhá tzv. opatská kaple, kde byly roku 1932 objeveny pod trojnásobnou přemalbou původní figurální fresky z roku 1250. Zobrazují výjevy ze života evangelisty svatého Jana a jsou druhé nejstarší na Moravě.

Bazilika má vynikající akustiku - což je dáno její architekturou. Nahoře je totiž o 150 centimetrů širší než dole. Je dlouhá přes 72 metrů a její strop se klene ve výši 24 metrů.

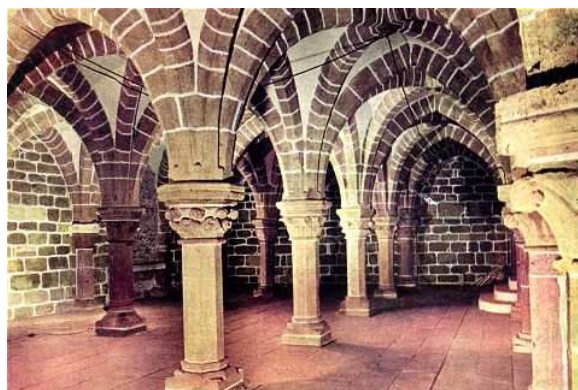
Má i velmi zajímavou podzemní kryptu, která sloužila jako místo posledního odpočinku. Z kostela měla dva vstupy pro ty, kteří se za mrtvé přicházeli modlit.

Krypta se datuje k roku 1220 a má půdorys řeckého kříže. Kryptu podpírá 50 sloupů a polosloupů, přičemž každý má jinou výzdobu. Klenby navíc zpevňuje speciálně upravené dřevo.

Je to obyčejný smrk, který byl speciálním způsobem upraven. Do země byla vykopána jáma, do které byl všechen materiál narovnaný a byl zalit to vápenným mlékem. Dřevo se máčelo asi 80 let, dokud vápno neproniklo do všech pórů dřeva. Tímto se dřevo zpevnilo a mělo stejnou funkci jako beton.

Z krypty je vyveden podzemní vchod. Údajně směřuje do obce Sokolí a chodba má měřit tři kilometry. V této chodbě je údajně ukryto 12 stříbrných soch apoštolů a jedna zlatá socha Krista v životní velikosti.

Konečná restaurace baziliky proběhla v r. 1924 - 1935 podle plánů architekta Kamila Hilberta a v roce 1956 byla dokončena stavba zničené jižní závěrové kaple s apsidou.

V současnosti je bazilika využívána jako kostel. Pořádají se zde svatební obřady a pravidelné mše. Krypta je využívána na svátek zemřelých, kdy se zde slouží mše. V přílehlém zámku můžete navštívit stálé expozice třebíčských betlémů, vltavínů a výstavu dýmek čítající asi 250 exponátů. V zámku jsou též pořádány výstavy a koncerty vážné hudby.